

Hannibal in de Alpen

- Bij uitgeverij Omniboek verschijnt deze maand het boek 'Hannibal in de Alpen' van Jona Lendering.
- Hierin staat de historicus uitgebreid stil bij de inval van de Karthaagse veldheer Hannibal in Italië in 218 v.Chr.
- De vraag over welke pas het Karthaagse leger Italië precies binnenviel, houdt de gemoederen al twee eeuwen bezig.
- Lendering besteedt in zijn boek ook aandacht aan deze oudheidkundige puzzel en legt duidelijk uit waarom niet vast te stellen is waar Hannibal precies binnenviel.
- In onderstaande artikelen van zijn hand wordt de strijd van Hannibal beknopt beschreven.

De jeugd van Hannibal

- Toen Hannibal (in zijn eigen Punische taal: Hanba'al, "genade van Ba'al") in 247 v.Chr. werd geboren, stond zijn geboortestad Karthago op het punt een lange en belangrijke oorlog te verliezen, de Eerste Punische Oorlog (264-241 v.Chr.).
- De stad was de welvarendste zeehaven van de Middellandse Zee geweest en had rijke provincies bezeten, maar het was onvoldoende om én tegen de Romeinen én tegen Numidië te vechten.
- Uiteindelijk nam Rome niet alleen Sicilië in bezit, maar ook Sardinië en Corsica. De vernedering moet grote indruk gemaakt hebben op de jonge Hannibal.
- Hij was de oudste zoon van de Karthaagse generaal Hamilkar Barka, die de jongen in 237 meenam naar Iberië.
- Daar waren verschillende Karthaagse steden, zoals Gadir ("kasteel", het moderne Cádiz) en Malkah ("koningstad", Málaga). Nieuw-Karthago, het huidige Cartagena, zou korte tijd later worden gesticht. De oude naam van Córdoba is onbekend, hoewel het Punische element Kart, "stad", herkenbaar is in de naam.

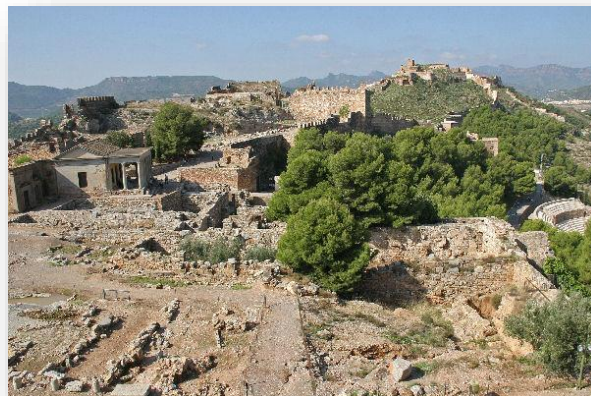
Zo kwam de grootste vijand van Rome aan zijn einde

- Hamilkar voegde nieuwe gebieden toe aan Karthago's informele rijk.
- Op deze manier compenseerde Karthago zich voor het verlies van overzeese gebiedsdelen.
- De Romeinse geschiedschrijver Livius weet te melden dat Hannibals vader zijn zoontje een eed liet afleggen de Romeinen eeuwig te zullen haten.
- Of het verhaal waar is, staat natuurlijk te bezien, maar het typeert wel hoe de Romeinen hun grote tegenstander zagen.
- Ze begrepen dat de Karthagiers verdraaid goede redenen hadden om Rome te haten.
- Toen Hamilkar in 229 v.Chr. stierf, nam zijn schoonzoon Hasdrubal de Schone het bevel over.
- Hij verbeterde de Karthaagse positie met diplomatieke middelen, waaronder huwelijken tussen Karthagiers en Iberiërs.
- Zo trouwde Hannibal met een inheemse prinses.

- Het is waarschijnlijk dat het echtpaar in deze jaren Karthago bezocht.

Saguntum

- In 221 werd Hasdrubal vermoord en kozen de Karthaagse soldaten in Iberië Hannibal tot bevelhebber, een besluit dat door de regering in het moederland lijkt te zijn bekrachtigd.
- De zesentwintigjarige generaal keerde terug naar de agressieve militaire politiek van zijn vader en viel de stammen in het binnenland aan.
- In 220 veroverde hij Salamanca.
- Het volgende jaar belegerde hij Saguntum, een Romeinse bondgenoot.
- Aangezien Rome bezig was met de Tweede Illyrische Oorlog en niet in staat was zijn bondgenoot te steunen, viel Saguntum na een blokkade van acht maanden.
- Reeds in de Oudheid werd gediscussieerd over de vraag of de inname van Saguntum een schending was van een verdrag tussen Hasdrubal en de Romeinse Republiek.
- Het is onmogelijk dit probleem op te lossen.
- Feit is wel dat de Romeinen zich beledigd voelden, en eisten dat Hannibal door de Karthaagse regering zou worden uitgeleverd.

Van Saguntum tot Cannae

- Terwijl in Karthago diplomaten spraken over de uitlevering van Hannibal, was deze bezig met de voorbereiding van een grote oorlog.
- Iberische (Spanje) troepen werden overgeplaatst naar de Maghreb, Afrikaanse troepen werden het nieuwe garnizoen van Iberië.
- Hij benoemde zijn broer Hasdrubal tot bevelhebber in Iberië, en stak in de zomer van 218 v.Chr. de rivier de Ebro over.
- Het was oorlog, zoveel was duidelijk.
- Onmiddellijk stuurde Rome versterkingen naar Sicilië, waar de oorlog naar verwachting zou ontbranden.
- De Romeinse vloot bleek oppermachtig, schakelde de Karthaagse vloot uit en verhinderde zo dat Hannibal overzee bevoorraad zou worden als hij in Italië was.
- Dit zou de komende jaren nauwelijks gebeuren.
- Het was dus een waagstuk, dat Hannibal de Pyreneeën overstak om de oorlog naar Italië te brengen.
- Hij zou er op zichzelf zijn aangewezen.
- Of hij dit altijd van plan is geweest, zoals onze bronnen beweren, is moeilijk uit te maken.

- Ze vertellen het verhaal zoals Rome het graag zou hebben gezien.
- In elk geval: hij trok met een leger van 50.000 man infanterie, 9.000 man cavalerie en 37 olifanten door de Languedoc, stak de rivier de Rhône over (misschien bij Avignon), rukte op naar een plek die Het Eiland wordt genoemd en trok daarvandaan de Alpen over.
- Begin november 218 hadden 20.000 soldaten en 8.000 ruiters de vlakten langs de rivier de Po bereikt in de buurt van de stad Turijn.
- De Povlakte werd bewoond door Galliërs die kort daarvoor door Rome waren onderworpen en die Hannibal maar al te graag verwelkomden. Hij zou ze helpen het Romeinse juk af te werpen.
- De Romeinen waren zich bewust van het gevaar en zonden onmiddellijk een leger om dit te voorkomen.
- In een cavaleriegevecht bij de rivier de Ticinus (ten oosten van Turijn) versloegen de Karthagers echter hun tegenstanders.
- Onmiddellijk meldden zich zo'n 14.000 Galliërs aan om onder Hannibal te dienen. Dankzij hun hulp behaalde Hannibal een tweede overwinning bij de rivier de Trebia (bij het huidige Piacenza).
- In het vroege voorjaar van 217 verliet Hannibal zijn winterkwartier in Bologna, trok door de Apennijnen en verwoestte Etrurië.
- De Romeinen deden een tegenaanval met ongeveer 25.000 man, maar hun consul, Gaius Flaminius, werd verslagen en gedood in een hinderlaag tussen de heuvels en het Trasimeense Meer.
- Twee legioenen werden vernietigd.

Het slagveld bij het Trasimeense Meer.

- Hannibal verwachtte dat de bondgenoten van Rome nu hun meesters zouden verlaten en naar hem zouden overlopen.
- Dit gebeurde echter niet.
- De bestuurders van de Etruskische stadstaten moesten hebben geweten dat als Hannibal weg zou zijn, Rome er nog altijd wel was en dat Romes vermogen tot straffen groter was dan Hannibals bescherming.
- Dus was Hannibal gedwongen voor de tweede keer de Apennijnen over te steken, in de hoop een nieuwe basis te vestigen in Apulië, de "hak" van Italië. Intussen viel Rome Hannibals aanvoerlijnen aan door Catalonië te veroveren.
- Hannibal moet hebben geweten dat hij de oorlog niet kon winnen.
- Hij kon totaal geen voorraden krijgen en Romes bondgenoten bleven Rome trouw.

- Desondanks probeerde de Karthaagse veldheer langs diplomatieke weg Romes bondgenoten tot afvalligheid te bewegen.
- De Romeinen benoemden ondertussen Quintus Fabius Maximus tot dictator, een magistraat met buitengewone bevoegdheden.
- Deze achtervolgde de invaller, maar ontweek de strijd; de Romeinen vonden Fabius' strategie onaanvaardbaar en zouden hem later "de treuzelaar" (*Cunctator*) noemen.
- Dit was niet helemaal eerlijk: Fabius had geen ervaren troepen en moest zijn leger nog trainen.
- En al die tijd bleven de Romeinse bondgenoten Rome trouw.

Cannae

- In 216 besloot de Romeinse Senaat dat de tijd gekomen was om het probleem op te lossen met één grote, beslissende veldslag.
- Om geen enkel risico's te nemen stelden de twee consuls een leger samen van niet minder dan 80.000 man, terwijl het leger van Hannibal ongeveer 50.000 man telde.
- De slag bij Cannae, die plaatsvond op 2 augustus, liep voor Rome uit op een catastrofe.
- In het centrum week Hannibals linie onder druk van de Romeinse troepen naar achteren, terwijl de Karthaagse cavalerie de Romeinen omcirkelde.
- Omdat de legionairs niet door het Karthaagse centrum konden breken, waren ze zelf aan alle kanten omcirkeld en volgde hun vernietiging.
- Enkele Romeinse bondgenoten wisselden nu dan toch van partij.
- Sardinië kwam in opstand, al was Rome de situatie snel meester.
- Capua was een ernstiger probleem.
- Het werd Hannibals hoofdstad in Italië.
- De succesvolle Karthaagse bevelhebber was dertig jaar oud toen hij zijn nieuwe basis binnentrok, gezeten op zijn laatste overlevende olifant.

Van Cannae tot Zama

- Ondanks de bloedige nederlaag bij Cannae en het verlies van Capua weigerde de Senaat tot een vergelijk te komen.
- Logisch, want de strategische situatie was dezelfde gebleven: Romes vermogen afvallige bondgenoten te straffen was groter dan Hannibals vermogen hen te beschermen.
- De noodzaak de bondgenoten die hij wél had te beschermen, verzwakte bovendien Hannibals slagkracht. En hij kreeg nog altijd geen versterkingen.
- Kortom, er was geen enkele reden waarom Rome concessies zou doen.
- Dus koos Hannibal voor een diplomatiek offensief dat de oorlog zou uitbreiden naar de Balkan. In 215 sloot hij een verbond met koning Philippos van Macedonië.

- Ook Syracuse werd een Karthaagse bondgenoot.
- Ondertussen wonnen de Romeinen niet alleen aan zelfvertrouwen maar ook aan terrein.
- Hannibals pogingen om havens als Cumae en Puteoli in te nemen, nodig om versterkingen te ontvangen, liepen op niets uit. Dat hij van versterkingen afgesneden bleef, zou uiteindelijk zijn lot bezegelen.
- Hannibal begreep dat hij de strijd in Midden-Italië moest staken.
- Hij was al bijna vier jaar in Italië en de enige manier om troepen te ontvangen, was via het zuiden, waar hij inderdaad Tarente en verschillende andere havens veroverde (213). Veel leverde het niet op.
- Voor zover er troepen uit Macedonië konden komen, blokkeerde Rome die door een alliantie met de Griekse steden in Aitolië, die een oorlog ontketenden tegen Macedonië. Hoewel Karthago een leger naar Sicilië stuurde, kreeg Hannibal zelf nauwelijks troepen.
- In 212 kon Rome weer het initiatief nemen en Hannibals aanvoerlijnen verder afsnijden.
- Eerst stuurde het leger om Syracuse en Capua te heroveren. Syracuse werd verraden en hernieuwde het verdrag met de Romeinen. (De beroemde wetenschapper Archimedes werd tijdens de gevechten gedood.)
- Het beleg van Capua duurde lang en toen Hannibal beseftte dat zijn uitgeputte troepen het niet uithielden, probeerde hij zijn vijanden te dwingen de belegering op te heffen: hij marcheerde op Rome zelf.
- Hij sloeg zijn kamp op voor de muren van de hoofdstad van Italië, maar de Romeinen wisten dat de Karthagers hun stad niet konden innemen, zetten het beleg van Capua onverstoord voort en namen de stad in 211 in.
- Langzaam drongen de Romeinen Hannibal zuidwaarts. In 209 heroverden ze Tarentum. Hannibals situatie werd moeilijk en zijn regering was niet bereid extra troepen te riskeren.
- Daarom riep Hannibal de hulp in van zijn broer Hasdrubal, die nog steeds de leiding had over de legers in Iberië.
- Hij was inmiddels v r naar het zuiden teruggedrongen door de Romeinse troepen, maar wist uit te breken en trok de Alpen over.
- Ditmaal werden de Romeinen niet verrast: Hasdrubal werd verslagen bij de rivier de Metaurus voordat hij zich met zijn broer kon verbinden (207).
- Hannibals laatste hoop op versterking was vervlogen.

Scipio Africanus (Capitolijnse Musea, Rome)

- De Romeinen joegen Hannibal op naar de “teen” van Italië, terwijl ze ook de verovering van Iberië voortzetten.
- Een jonge bevelhebber, Publius Cornelius Scipio, bracht de oorlog in het westen in 206 tot een voor Rome goed einde.
- In het volgende jaar was hij consul, daarna vertrok hij naar Sicilië en stak hij over naar Afrika.

Italië – Belangrijke personen

- Daar vond hij een bondgenoot in de persoon van de Numidische koning Massinissa. Samen vielen ze de Karthagers aan. In tegenstelling tot de Senaat, die niet in paniek was geraakt toen Hannibal Rome naderde, raakte de Karthaagse Raad van Oude in paniek en riep regering Hannibal terug met zijn nog onverslagen veteranen (203).
- De beslissende slag in de Tweede Punische Oorlog werd dus, dankzij de Romeinse koppigheid, niet op Italiaanse bodem, maar in Afrika uitgevochten.
- Na enkele voorbereidende gevechten kwamen de legers van Scipio en Hannibal bij Zama tegenover elkaar te staan (19 oktober 202).
- Hannibal probeerde zijn Cannae-tactiek te herhalen, maar Scipio had een betere cavalerie dan de onfortuinlijke consuls van veertien jaar daarvoor. Hannibals omsingeling mislukte en de Karthagers werden verslagen.
- Hannibal ontsnapte naar Karthago, waar hij adviseerde onderhandelingen te openen. In 201 werd de vrede getekend.
- Rome eiste de Karthaagse vloot, erkenning van de Romeinse veroveringen in Iberië en een schadeloosstelling van niet minder dan 10.000 talenten, te voldoen in vijftig jaarlijkse termijnen.
- De oorlog was voorbij.

Hannibal op zoek naar wraak

- De economie van Karthago was geruïneerd en in 196 v.Chr. koos de volksvergadering Hannibal tot suffeet. Hij reorganiseerde de staatsinkomsten en nam maatregelen om de landbouw en de handel te stimuleren.
- Er gingen echter geruchten dat hij van plan was een bondgenootschap aan te gaan met het Seleukidische Rijk, om samen Rome voor de tweede keer in Italië aan te vallen – als koning Antiochos III de Grote hem maar een leger wilde geven.
- Het is onbekend of deze beschuldiging op waarheid berustte, maar toen de Romeinen een onderzoekscommissie stuurden, vluchtte Hannibal naar Antiochië, de hoofdstad van het Seleukidische rijk.
- Hij was minder dan een jaar aan de macht geweest. Zijn huis werd verwoest.
- In deze jaren hadden zowel Rome als de Seleukidische koning belangstelling voor Griekenland en Macedonië. Rome versloeg koning Filippos in de Tweede Macedonische Oorlog (200-197) en riep toen onverwacht zijn troepen terug om Griekenland onbeschermd te laten voor een Seleukidische invasie.
- Antiochos trapte in de val en liet zich naar Griekenland lokken (192), waar Rome het voordeel had van de korte aanvoerlijnen en vertrouwdheid met het terrein.
- In deze Syrische Oorlog adviseerde Hannibal koning Antiochos om Italië binnen te vallen en het valt makkelijk te raden wie de bevelhebber van dat expeditieleger had moeten worden.
- In plaats daarvan kreeg Hannibal een ondergeschikt vlootcommando. In een zeeslag ter hoogte van Side werd hij verslagen door Romes bondgenoot Rhodos (190).

Artaxata (op de heuvels)

- De Romeinen brachten de Seleukiden, die ze eerst uit Griekenland hadden verjaagd, een vernietigende nederlaag toe bij Magnesia, waarop koning Antiochos moest aanvaarden dat wat nu Turkije is, zou worden toegevoegd aan het kleine koninkrijk Pergamon, een Romeinse bondgenoot.
- De Seleukidische gouverneur van Armenië, Artaxias, concludeerde dat het tijd was geworden zijn onafhankelijkheid op te eisen.
- Hij werd ook de volgende gastheer van Hannibal, want Rome eiste zijn uitlevering en koning Antiochos kon zijn admiraal niet beschermen.
- Eenmaal in Armenië adviseerde Hannibal koning Artaxias bij de bouw van zijn nieuwe hoofdstad, Artaxata, niet ver van het huidige Yerevan.
- Dit was het einde van zijn omzwervingen nog niet.
- Later moest Hannibal opnieuw vluchten en vond hij onderdak aan het hof van koning Prusias I de Lamme van Bithynië, die hij hielp in zijn oorlog tegen de Pergameense koning Eumenes II Soter.
- Als admiraal vierde de Karthager zijn laatste overwinning (184). Rome greep echter in ten gunste van Pergamon, eiste opnieuw Hannibals uitlevering en toen Prusias daartoe bereid was, maakte Hannibal met gif een einde aan zijn leven (winter 183/182).
- De plaats waar dit gebeurde, Libyssa, werd door latere generaties in ere gehouden. Onder de bezoekers waren ook Romeinen.
- Het monument dat keizer Septimius Severus (r. 193-211) liet oprichten, stond er in de elfde eeuw nog.

Hannibal in de Alpen – Jona Lendering Tot slot: wat maakte het uit?

- De Mediterrane wereld van de derde en tweede eeuw was op weg naar iets dat we eenheid zouden kunnen noemen.
- Door toenemende handel was een vroeg soort globaliseringsproces gaande.
- Het ontstaan van één groot Mediterraan rijk was eigenlijk onvermijdelijk, en de inzet van de Punische oorlogen was of dit een Romeins of een Karthaags gezicht zou krijgen. Rome won.
- De Romeinse macht zou gedurende bijna zes eeuwen niet serieus meer worden bedreigd.
- In het najaar van 218 v.Chr. trekt de Karthaagse veldheer Hannibal in vijftien dagen over de Alpen. Zijn vijanden, de **Romeinen**, waren hier nauwelijks op voorbereid en door deze operatie veranderde het verloop van de Tweede Punische Oorlog (218-201 v.Chr.).
- De vraag over welke pas het Karthaagse leger Italië binnenviel, houdt de gemoederen al twee eeuwen bezig. In 'Hannibal in de Alpen' benut Jona Lendering het op zich

onbeduidende vraagstuk om te tonen waar oudheidkundigen zich zoal mee bezighouden.

- De overlevering van antieke teksten, de stereotypen waarvan antieke auteurs zich bedienden, klimaatreconstructie, het antieke landschap en de darmflora van zoogdieren behoren tot de onderwerpen die aan de orde komen. 'Hannibal in de Alpen' gaat over de oudheid maar vooral over de veelkleurigheid van de oudheidkunde.